

 <https://doi.org/10.30563/turklad.1548048>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by

programında bu makale taranmıştır

Makale Bilgisi / Article information

Makale Türü / Article types	: Araştırma Makalesi / Research article
Geliş Tarihi / Received date	: 11.09.2024
Kabul Tarihi / Accepted date	: 21.11.2024
Yayın Tarihi / Date published	: 20.12.2024

Atıf / Citation

Camalı, D. (2024). Kiril Qrafikalı Altay Əlifbası. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi / International Journal of Turkic Dialects (TÜRKİAD)*. 8. Cilt, 2. Sayı, 287-294.

KİRİL QRAFİKALI ALTAY ƏLİFBASI
Altai alphabet with cyrillic graphics
DİLBƏR CAMALI¹

Öz

Altay türklərinin də Çar Rusiyası dövründə və daha sonra Sovetlər dönməmində əlifba prosesi digər türk xalqları kimi çətinliklə keçmişdir. Türkologiyada “missioner əlifbası” adlandırılan bu əlifbalardan Çar Rusiyası türk xalqlarını öz hakimiyyəti altına almaq və onları istədiyi kimi assimilyasiya etmək üçün istifadə edirdi. Kiril qrafikalı Altay əlifbası da bunlardan biri idi. Təbii ki, bu əlifbanın mənfi və müsbət tərəfləri var idi. Bu əlifbaların qəbul edilməsi Altay türkləri arasında savadlanma prosesini sürətləndirsə də, əlifbanın komisiya tərəfindən dəfələrlə dəyişdirilməsi ziddiyyətliyə səbəb olurdu. Üstəlik əlifbadakı bəzi qrafik işarələr Altay dilinin səs sistemini əks etdirmirdi. Məqalədə kiril qrafikalı Altay əlifbasının qəbul edilmə prosesi və bu əlifbanın mənfi və müsbət tərəfləri təhlil edilmişdir.

Anahtar Kelimələr: Altay Dili, Kiril Qrafika, Əlifba, Səs, Hərflər

Abstract

During the Tsarist Russia and later during the Soviet era, the Altai Turks also had difficulty with the alphabet process, like other Turkic peoples. Tsarist Russia used these alphabets, called the "missionary alphabet" in Turkology, to bring the Turkic peoples under its rule and assimilate them as it wished. The Altai alphabet with Cyrillic graphics was one of them. Of course, this alphabet had negative and positive sides. Although the adoption of these alphabets accelerated the literacy process among the Altai Turks, the repeated changes of the alphabet by the commission caused contradictions. The article analyzes the adoption process of the Cyrillic Altai alphabet and the negative and positive sides of this alphabet. The spelling of the Altaic language has been in use since the 19th century. In Siberia, unlike many living peoples, writing in the Altai language began in the 40s of the 19th century appeared and a

¹ Dr., AMEA, Nesimi Adına Dilçilik Enstitüsü, Türk dilləri bölümü.

El-mek: dilber.mehdiyeva@gmail.com

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2726-5733>

certain part of the literature written in this script was formed. The writing of the Altai language was compiled by representatives of the Altai spiritual mission. When designing the Altai alphabet, representatives of the Altai spiritual mission they had one main goal in mind. This was to convert the Altaic Turks.

Keywords: Altai Language, Cyrillic Script, Alphabet, Sound, Letter

1. Giriş

Altay dilinin yazısı XIX əsrdən etibarən istifadədir. Sibirdə yaşayan bir çox xalqlardan fərqli olaraq XIX əsrin 40-cı illərində Altay dilində yazı meydana çıxmış və bu yazı ilə yazılan müəyyən miqdar ədəbiyyat yaranmışdır. Altay dilinin yazısı Altay ruhani missiyası nümayəndələri tərəfindən tərtib olunmuşdu. Altay əlifbasını tərtib edərkən Altay ruhani missiyası nümayəndələri əsas bir məqsəd izləmişdilər. Bu, xristian dinini altay türkləri arasında daha geniş yaymaqdan ibarət idi. *“Məhz bu səbəbə görə, XIX əsrin 40-cı illərində tərtib olunmuş bu əlifba türkoloji ədəbiyyatda “missioner əlifbası” adı ilə tanınmışdır. Bu əlifba üçün əsas olaraq Teleüt dialekti əsas götürülmüşdü”* (Tedukin, 1973: 63). Altay dilini yazmaq üçün istifadə olunan yazı mövcud olduğu müddətdə müxtəlif qrafik əsaslarda fəaliyyət göstərmiş və bir neçə dəfə islahat edilmişdir. Hazırda Altay dili kiril qrafikalı əlifba ilə fəaliyyət göstərir. Altay yazısının tarixində 3 mərhələ var:

1. 1929-cu ilə qədər - kiril əlifbası əsasında yazı;
2. 1929-1938-ci illər - latın əsaslı yazı;
3. 1938-ci ildən - kiril əlifbasına əsaslanan müasir yazı.

Altay ədəbi dili və yazısı Altay ləhcəsinin özünə əsaslanır. Eyni zamanda, Altay dilinin digər dialektləri üçün də müxtəlif yazı variantları da mövcuddur. *“1865-ci ildə Sankt-Peterburqda altay dilində ilk kitablar - “Rəbbimiz İsa Məsihin Yer üzündəki həyatı” və “Müqəddəs Vəftizə Hazırlananla Söhbətlər: Həqiqi Allah və Həqiqi İman haqqında” nəşr olundu. 1917-ci ilə qədər missioner əlifbası ilə əsasən kilsə kitablarının tərcümələri nəşr olunurdu, lakin burada məktəblilər üçün dərslik və M.V. Çevalkovun bir neçə sənət əsəri də var idi”* (Tadükün, 1973: 65). Missioner əlifbası həmin dövrdə istifadə edilən rus əlifbasına bəzi xüsusi işarələrin əlavə edilməsi yolu ilə yaradılmışdı. Əlifbada 27 hərf var idi. Bunlardan 8-i sait, 19-u samit səsləri ifadə edirdi. *“Bu əlifbadan altaylar 1922-ci ilə qədər istifadə etdilər. 1869-cu ildə Kazanda çap olunmuş “Altay dilinin qrammatikası”, eləcə də V.İ. Verbitskinin tərtib etdiyi “Türk dilinin Altay dilinin Altay və Aladağ ləhcələrinin lüğəti” (Kazan) əsərlərində Altay dilindən verilmiş bütün dil nümunələri missioner əlifbası əsasında yazılmışdır”* (Güner Dilek, 2022: 1). Qeyd etmək lazımdır ki, Altay ruhani kitabları Altay dilinə tərcümə edilərək bu əlifba ilə çap etdirildi. 1922-ci ildə altayların istifadə etdiyi missioner əlifbasına bir sıra dəyişikliklər edildi. Belə ki, rus dilindən alınmış sözləri Altay dilində yazıda daha dəqiq istifadə etmək üçün rus əlifbasında olan lakin missioner əlifbasına daxil edilməyən qrafemlər (в, ф, х, ц, ш, ю, ь, я, ъ, э) missioner əlifbasına daxil edildi. Bundan başqa, missioner əlifbasındakı “i” hərfi (Bu hərf 1917-ci ilə qədər rus əlifbasında da var idi) yeni əlifbada “ı” (i) hərfi ilə əvəz edildi. Beləliklə, reforma olunmuş yeni Altay əlifbası 36 hərfdən ibarət oldu. Bunlardan 8-i sait səslər, 26-sı samit səsləri (e, ю, я daxil olmaqla) ifadə edirdi. E harfi 1845 –ci il əlifbasında de var idi. Э hərfi isə 1922-ci ildə əlifbaya əlavə edilmişdir. İki qrafem (ь və ъ) köməkçi funksiya daşıyırdı. Reforma olunmuş yeni Altay əlifbası 1928-ci ilə qədər istifadə edildi. Digər türk xalqları kimi Altaylar da 1928-ci ildə latın qrafikalı əlifbaya keçdilər.

Altaylar bu əlifbadan 1938-ci ilə qədər istifadə etdilər. 1938-ci ildə mərkəzin göstərişi ilə Altay yazısı kiril qrafikasına keçirildi. Kiril qrafikası əsasında tərtib edilmiş yeni Altay əlifbasının ilk mərhələsi 35 qrafemdən (а, о, в, г, д, е, ё, ж, з, и, й, к, л, м, н, о, р, с, т, у, ф, ц, ч, ш, щ, ь, ъ, э, ю, я, ѱ) ibarət idi. 1938-ci ildə SSRİ xalqlarının dil və yazısı mərkəzi elmi-tədqiqat institutu Oyrot (Altayların türkoloji ədəbiyyatda adı uzun müddət Oyrot adlanmışdır)

əlifbası məsələsini müzakirə etmək üçün xüsusi iclas keçirdi. İclasla Moskva və Leningraddan dilçi alimlər dəvət olunmuşdu. Məşhur türkoloq S.Malovun rəhbərliyi altında Altay əlifbasının yeni layihəsini öyrənən komissiya müəyyən etdi ki, 35 qrafemdən ibarət olan bu əlifba layihəsi Altay dilinə məxsus spesifik səsləri yazıda ifadə edə bilmədiyindən dilçiliyin tələblərinə cavab vermir. Təkcə belə bir faktı qeyd etmək kifayətdir ki, rus dilində olmayan “ö” və “u” səslərini ifadə etmək üçün əlifba layihəsinin tərtibçiləri uyğun olaraq “ë” və “ю” qrafemlərindən istifadə edilməsini təklif edirdilər. Başqa sözlə desək, rus dilindən alınmış sözlərdə göstərilən qrafemlər rus dilinə uyğun şəkildə “yo” “yu” kimi oxunduğu halda, Altay dilinə məxsus sözlərdə “ö” və “u” kimi oxunmalı idi. Bu isə hərflərin yazılışında və oxunuşunda qarışıqlığa səbəb olurdu.

S.Malovun rəhbərliyi altında işləyən komissiya Altay əlifbası layihəsini qeyri-qənaətbəxş hesab edərək yeni əlifba layihəsi təklif etdi. Komissiyanın təklif etdiyi əlifbada rus əlifbası tam əhatə olunurdu. Bundan əlavə Altay dilinə məxsus spesifik səsləri ifadə etmək üçün dörd əlavə (o, y, ö, u) səsləri də əlavə olunmuşdu. SSRİ xalqlarının dil və yazısı elmi-tədqiqat institutunun elmi şurası S.Y.Malovun rəhbərlik etdiyi komissiyanın tərtib etdiyi Altay əlifbasının layihəsini qəbul etdi. Həmin layihədə yalnız bir dəyişiklik edilmişdi. Belə ki, u (u) əvəzinə y (y) qrafemi qəbul edilmişdi. Lakin yerli təşkilatlar SSRİ xalqlarının dil və yazısı elmi-tədqiqat institutunun təklif etdiyi layihə ilə razılaşmadılar. Buna görə də, SSRİ Maarif komissarlığı 1938-ci ildə Altay əlifbasının birinci variantını (35 hərfdən ibarət) təsdiq etdi. Bu əlifba da Altay dilinin spesifik səs sistemini tam əhatə edə bilmədiyini üçün bu məsələyə 1940-cı ildə bir də baxıldı. Kiril qrafikalı “*Altay əlifbasında mövcud olan “ë” (ö), “ю” (u), “ö” (c), “н” (h) hərfləri daha çox mübahisəyə səbəb olurdu. Əsil altay mənşəli sözlərdə müşahidə edilən “ö”, “y”, “j”, “h” səslərini ifadə etmək üçün ayrıca qrafemə ehtiyac olduğu qeyd olunurdu. Kiril qrafikalı Altay əlifbası ətrafında mübahisələr bir neçə il davam etdi. Nəhayət, 1944-cü ildə kiril qrafikalı Altay əlifbasında bəzi dəyişikliklər edildi. Həmin dəyişikliklər aşağıdakılardır*” (Tıbıkov, 1972, s.41-48):

1. Əvvəlki əlifbada “e” qrafemi rus dilindən alınmalarda “ye” kimi, əsil Altay sözlərində isə “e” kimi tələffüz olunurdu. Bu qarışıqlığı aradan götürmək üçün kiril qrafikalı Altay əlifbasına bu qrafem əlavə edildi. “E” qrafemi rus dilindən alınan sözlərdə, “o” qrafemi isə əsil Altay sözlərində işlədilməyə başlandı.

2. Əvvəlki əlifbada “ю” (yu) qrafemi rus dilindən alınmış sözlərdə “yu” kimi, əsil Altay sözlərində “u” kimi tələffüz olunurdu. Bir qrafemin müxtəlif mənələrdə işlədilməsinin qarşısını almaq üçün kiril qrafikalı Altay əlifbasına “y” qrafemi əlavə olundu. Bu qrafem əsil Altay sözlərində müşahidə olunan “u” səsini ifadə edirdi. “Ю” qrafemi isə yalnız rus dilindən alınmış sözlərdə istifadə olunurdu.

3. Altay dilinə məxsus spesifik səslərdən biri “ö” səsidir. Bu səsin məxrəci t’və d’ (palatal c və ya d’ səsinə yaxın c səsi qarşılığında istifadə olunur və daha çox “c” hərfi ilə transkripsiya edilir. Məsələn, Altay dilindəki həmin səsə Azərbaycan dilindəki “y” səsi uyğun gəlir. Altayca jakшы “caqşı” Azərbaycan dilində “yaxşı” və s. Ayrıca “й” qrafemi də mövcuddur və həmin işarə “y” səsini bildirməyə xidmət edir.

4. Əvvəlki əlifbada velyar “h” səsini ifadə etmək üçün adi “h” səsini bildirən hərfdən sonra apastrof (h’) işarəsindən istifadə olunurdu. Əslində bunun özü də bir səsi ifadə etmək üçün iki işarədən istifadə etmək demək idi. Bunu aradan qaldırmaq üçün əlifba layihəsinin tərtibçiləri “h” işarəsi əvəzinə “hr” hərfi ilə əvəz etməyi təklif etdilər.

5. “Yo”, “yu”, “ya”, səs birləşmələri rus əlifbasındakı “ë”, “ю”, “я” hərfləri ilə verilirdi. Yeni əlifba layihəsində əsil türk mənşəli sözlərdə həmin səs birləşmələri “йо”, “йу”, “йа” hərfləri ilə verilirdi. “Я”, “ë”, “ю” hərfləri yalnız rus dilindən alınmış sözlərdə işlənilə bilirdi.

1944-cü ildə qəbul edilmiş kiril qrafikalı Altay əlifbası Dağlıq Altay Muxtar Respublikasında rəsmi dövlət əlifbası statusuna malikdir və bu günə qədər həmin əlifbada heç bir dəyişiklik edilməyib. Bu əlifbada 37 hərf var. Həmin hərflər aşağıdakı şəkildə düzülmüşdü: а, б, в, г, д, ж, е, ё, з, и, й, к, л, м, н, ң, о, ө, ұ, п, р, с, т, у, ф, х, ц, ч, ш, щ, ь, ы, ь, э, ю, я.

Bu hərflərdən 11-i yalnız alınma sözlərin yazılışında da istifadə olunur. Rus dilində bu qrafem “ye” səsbirləşməsinə ifadə etməyə xidmət etdiyi halda Altay dilində sözün ortasında və sonunda “e” səsini bildirir. Sözün əvvəlində “e” səsi “э” qrafemi ilə ifadə olunurdu. Əlifbadakı 26 hərf Altay dilinə məxsus səsləri ifadə edir. Onlardan 8-i (а, э, (е), о, ө, у, ұ, ы, и, sait səsləri, 18-i isə (б, г, д, ж, з, й, к, л, м, н, ң, п, р, с, т, ч, ш) samit səsləri bildirməyə xidmət edir. Bu bölgünü başqa cür də vermək olar. Belə ki, kiril qrafikalı Altay əlifbasında mövcud olan 37 hərfdən 12-si sait səsləri, 23-ü samit səsləri bildirir. İki qrafem (ь və ъ) köməkçi funksiyasına malikdir.

Kiril qrafikalı Altay əlifbasında Altay dilinə məxsus uzun saitləri yazıda ifadə etmək üçün həmin saiti ifadə edən hərf iki dəfə yazılır. Başqa sözlə desək, Altay əlifbasında uzun saitləri yazıda ifadə etmək üçün ayrıca qrafem yoxdur.

Altay dili orfoqrafiyası ilə məşğul olan araşdırmaçılar (N.Surazkova, A.T.Tıbıkova, M.C.Cumakayev) Altay əlifbasında mövcud olan 26 qrafemin Altay dilinə məxsus 32 fonemi yazıda əks etdirdiyini qeyd edirdilər. Bu baxımdan onların verdiyi təsnifat maraqlıdır. Onların fikrincə, Altay əlifbasına daxil olan hərflərin mənasını aşağıdakı kimi quraşdırmaq olar:

1) Bir hərf bir fonemi ifadə edir. Buraya kiril qrafikasını Altay əlifbasında olan aşağıdakı hərflər daxildir: *ж, ч, л, р, м, нз, ы, а, э, (е), и, и, ы, и, у, у.*

2) Bir hərf iki fonemi ifadə edir. Buraya *п, т, к, н* hərfləri daxildir.

3) İki hərf iki fonemi ifadə edir. Buraya *б-п, з-к, д-т, ж-и, э-с, э-е* hərfləri daxildir. Kiril qrafikalı Altay əlifbasının bir sıra kəsi cəhətləri mövcuddur. Həmin kəsir cəhətlərdən aşağıdakıları göstərmək olar.

4) Altay dilində olmayan, yalnız alınma sözlərin tərkibində özünü göstərən səsləri ifadə etmək üçün Altay əlifbasına daxil edilən bir sıra qrafemlər əslində Altay dilinin səs quruluşuna uyğun gəlmir. Bunlar *в, ф, х, ұ, и* hərfləridir. Bu işarələrin əlifbada olması lazımsızdır.

5) Rus dilində samitlərin qalın, yaxud incə tələffüzü yazıda ifadə etmək üçün işlədilən qrafemlərin *ь* və *ъ* Altay dilinin söz quruluşuna uyğun gəlmir.

6) Rus əlifbasındakı samitlərin *я, ю, е, ё* qrafemlərin Altay əlifbasına əlavə edilməsi düzgün deyil. Çünki Altay dili orfoqrafiyasına görə, əsl Altay sözlərində həmin qrafemlər işlənmir. Məsələn, *кая* əvəzinə *кайа*, *коен* əvəzinə *койон* yazılması orfoqrafiya qaydalarında tətbiq olunub. Göstərilən qrafemlər yalnız rus dilindən alınmış sözlərin yazılışında işlədilir. Bu isə öz növbəsində qarışıqlığa səbəb olur.

7) Məlumdur ki, Altay dilinə “e” saiti yazıda iki cür ifadə olunur. Belə ki, söz əvvəlində həmin səs *э* qrafemi sözün ortasında və sonunda isə *е* qrafemi ilə yazılır. Bunu yazı sistemi üçün müsbət hesab etmək olmazdı. Görünür Altaylar XXI əsrdə latın qrafikasına keçməli olacaqlar. Çünki latın qrafikasına keçməklə bütün bu kəsir cəhətlərdən birdəfəlik qurtarmaq olar.

2. Sonuc

Müasir Altay əlifbası rus kiril qrafikasına əsaslanır və hazırda bu yazıda 37 hərf var. Bu əlifbada Altay dilinin səs sisteminə məxsus *ө (ö), ұ (ü), ж (c), ң (ñ)* səsləri vardır. Məsələn, *жол* – “yol”, *танмалык* “əlifba”, *нөкөр* “dost”, *күн* “gün” və s.

Altay dilində 8 sait var. Onların uzun tələffüz olunmasını bildirmək üçün sait səs iki dəfə yazılır. Məsələn, [a] – [aa], [ə] – [əə], [и] – [ии], [ы] – [ыы], [o] – [oo], [ö] – [öö], [y] – [yy], [ÿ] – [ÿÿ]. Məsələn, *каан* “хан”

Hecanı qalınlaşdırmaq və incəltmək üçün rus dilinin təsiri ilə ъ və ь işarələri mövcuddur.

[в], [х], [ц], [ш], [ф], [ъ], [ь] samit səsləri yalnız rus dilindən qəbul edilmiş sözlərdə işlənir. Onlar rus dilində olduğu kimi tələffüz olunur.

[н] – sözün ortasında və sonunda olur, burun “n” kimi tələffüz olunur, dilin ucu damağa deyil, dilin ortasına sıxılır. damaq: таңмалык “əlifba”, жаң “ənanələr”, кожон “kojoñ” və s.

[ÿ] – bu səsi tələffüz etmək üçün “u” səsi kimi dodaqlarınızı bağlayın, lakin “ü” tələffüz edin: күн – 1) gün; 2) günəş.

[ö] – bu səsi tələffüz etmək üçün dodaqlarınızı “o” kimi bağlayın, lakin “e” tələffüz edin: көл – göl.

Bütün bunları nəzərə alaraq deyə bilərik ki, yeni əlifba yaratmaq və dəyişdirmək hər nə qədər türk dillərinə mənfi təsir göstərsə də yeni kiril qrafikalı Altay əlifbası Altay türklərinin savadlanmasına səbəb olmuşdur. Təbii ki, əlifbaların heç biri ideal deyildi. Bunlardan son qəbul edilən kiril qrafikalı Altay əlifbası müəyyən dərəcədə (yuxarıda sadaladığımız qüsurlarla da olsa) Altay dilinin özünəməxsus səs sistemini əks etdirir.

Müasir Altayca kiril əlifbası ilə mətn:

Күс

Алтайыска айланып,

Алтын күс једип келди.

Эбиреде агаштар,

Сары тонын кийгилеп ийди.

Кандый јакшы күскиде,

Кандый јараш ар-бүткен!

Бис ончобыс сүүнижип,

Күсти мендеп уткудыс. (*Сурлан Тыбыкин*)

Элик

Элик – жараштыра ээлип калган мойынду, тосток кара көстөрлү, сүүри кулактарлу, кыска буттарынын учында курч туйгактарлу, кыска куйрукту сүреен жыткыр тынду. Онын бийиги 1 м жуук болот, узуну – 120-140 см кире, бескези – 30-50 кг. Кийин буттары алын буттарынан эмеш кыска учун, ол көп сабазында калып мантайт (узунуна – 6 м жуук, бийигине 2 м кире калыбы аргалу). Бу тынду чочыза, эмеze серенип тындаланза, куйругу көдүриле берет. Ол тушта куйругунын алды агара көрүне берет. Эликтердин терезинде төрт жол чоокыр тегеликтер журалгандый. Күстен ала жаска жетире олоp үүриле жүрер, жайгыда кажы ла тынду тангынан бойы жүрер аргалу. Курсагы өлөн, агаштын бүрчүктери ле бүрлери, кујурга барарын жакшызынгылайт. Эликтердин иркектерин куран деп айдар. Олоp тижилерине көрө жоон. Тижилери – элик. Балдары – чааптар. Ончозын жаба элик ле деп айдар. Эликтер үүрге жайгы куран айда кожулар, же кышкы куран да айда үүрге кожулар аргалу. Үч жашка жеткен эликтерде он айдан бир чаап чыгат. Олоp жети күннин бажында базып баштайт. Кичү изү айдын ортозында чааптар бойлоры отой берет. Төрт айлууда иркектеринин мүүстери чыгат. Кышкы куран айда чаабычактардын кыскачак мүүстери түжеле, жаскыда ойто чыгып калат. Эликтер 12-16 жыл жүрер аргалу.

Сөдвөл 1. (Kiril qrafikalı missioner Altray әlifbası)

А а	Б б	Г г	Д д	Ј ј	Е е	Ж ж
З з	І і	Й й	К к, К̄ к̄	Л л	М м	Н н
Н н, Н̄ н̄	О о	Ө ө	П п	Р р	С с	Т т
У у	Ү ү	Ч ч	Ш ш	Ы ы		

Сөдвөл 2. (Latin qrafikalı әski Altay әlifbası 1929-1938)

Ҙаңь Altaj viciktәs „janәlif“ Новый алтайско-Тюркский алфавит						
А а А	В в В	С с С	Ҙ Ҙ Д	Д д Д	Е е Э	Ғ ғ Ф
Г г Г	І і И	Ј ј Я	К к К	Л л Л	М м М	Н н Н
Ң ң Н	О о О	Ө ө Б	Р р П	Җ җ Р	С с С	Ҙ Ҙ Ш
Т т Т	У у У	У у У	З з З	Ж ж Ж	Ь ь Ы	Х х Х
Ү ү В	Ј а Я	Ј ю Ю	Ј е Е	т с Ц	Ҙ с Щ	

Cədvəl 3. (Kiril qrafikalı yeni Altay əlifbası)

Аа	Бб	Вв	Гг	Дд	Јј	Ее	Ёё	Жж
Зз	Ии	Йй	Кк	Лл	Мм	Нн	ң	Оо
Ӗӧ	Пп	Рр	Сс	Тт	Уу	Ӱӱ	Фф	Хх
Цц	Чч	Шш	Щщ	ь	ы	Ээ	Юю	Яя

Kaynakça

Çaabıçak, Baldarqa Elektron-onlayn Jurnal. (2021) Erişim tarihi: (2024, 1 Eylül). Erişim adresi: <https://altaitil.ru/chaabyychak/>

Güner, D.F. (2022). *Altay Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Müasir Altay Əlifbası. (2024, 4 Eylül). Erişim adresi: <https://altaitil.ru/docs/alfavit-sovremennogo-altajskogo-yazyka>

Oirot-rus Lüğəti (1947). N. A. Baskakov. Moskva: Dövlət Xarici və Milli Lüğətlər Nəşriyyatı.

Tadıkin, V.N. (1973). *Altay Dilinin Orfoqrafiyası*, SSRİ Türk Ədəbi Dillərinin Orfoqrafiyaları. Moskva: Nauka.

Tıbıkova, A. (1972). *Altay Dilinin Əlifbasının Təkmilləşdirilməsi və Birləşdirilməsi Haqqında*. SSRİ Türk Dillərinin Əlifbalarının Təkmilləşdirilməsi Məsələləri, Moskva: Nauka, s. 41-48.

Tokmaşev, D.M. (2016). *İz İstorii Literalizaçii Teleüteçskovo Yazıka*. Vestniok Baqırskovo Universiteta, s. 21-35.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.